

УДК 343.14:343.131.5

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.104>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ЗАХИСНИКОМ ШЛЯХОМ ВИТРЕБУВАННЯ ВІД РІЗНИХ СУБ'ЄКТІВ РЕЧЕЙ, ВІДОМОСТЕЙ ТА ДОКУМЕНТІВ

Дульський О.Л.,

доктор філософії з галузі знань 081 – Право,
докторант Національної академії внутрішніх справ,
адвокат

Дульський О.Л. Актуальні питання збирання доказів захисником шляхом витребування від різних суб'єктів речей, відомостей та документів.

Наукова стаття присвячена визначенню актуальних питань збирання доказів захисником шляхом витребування від різних суб'єктів речей, відомостей та документів. У ній зауважується, що у сучасній правовій практиці питання витребування від різних суб'єктів речей, відомостей та документів набуває особливої актуальності, оскільки від цього залежить не лише успішність доказової бази, але й дотримання принципу рівноправності сторін у кримінальному процесі. У статті розглянуто: зміст витребування в порядку ч. 3 ст. 93 Кримінального процесуального кодексу України; спільні та відмінні ознаки між витребуванням в порядку ч. 3 ст. 93 Кримінального процесуального кодексу України та тимчасовим доступом до речей і документів; форми звернення з вимогою про надання речей, документів або відомостей. Доведено, що здійснення оцінки доказів захисником відповідно вимогам кримінального процесуального законодавства є хибним твердженням.

Висвітлено основи криміналістичного забезпечення доказування та його складової – збирання доказів. Наведено характеристику підготовчого, робочого та заключного етапів проведення витребування в порядку ч. 3 ст. 93 Кримінального процесуального кодексу України. Засвідчено, що техніко-криміналістичне забезпечення формування запитів чи звернень в порядку ч. 3 ст. 93 Кримінального процесуального кодексу України виявляється у тому, що захисник активно використовує такі технічні засоби як: ноутбук, комп'ютер, мобільний телефон, а також глобальну мережу Інтернет. З'ясовано, що формування запитів чи звернень з метою витребування речей, документів та їх копій відбувається захисниками такими способами: 1) виключно у формі адвокатського запиту відповідно до ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»; 2) виключно звертаючись до ч. 3 ст. 93 Кримінального процесу-

ального кодексу України; 3) посилаючись як на ч. 3 ст. 93 Кримінального процесуального кодексу України, так і на ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у одному запиті чи зверненні; 4) залежно від ситуації та тактики дій використовують всі три попередньо передбачені способи.

Автор, зокрема, дійшов висновку, що проведеною захисником витребування від різних суб'єктів речей, відомостей та документів включає як кримінальну процесуальну, так і криміналістичну складову. Ця процесуальна дія складається з таких етапів: підготовчий, робочий, заключний. Всі ці етапи супроводжуються техніко- та тактико-криміналістичним забезпеченням.

Ключові слова: матеріали кримінального провадження, техніко-криміналістичне забезпечення, тактико-криміналістичне забезпечення, адвокат, клієнт, сторона захисту.

Dulskiy O. Topical issues of collecting evidence by a defence counsel by requesting things, information and documents from various subjects.

The article is devoted to identifying topical issues of collecting evidence by a defence counsel by requesting things, information and documents from various subjects. The article notes that in modern legal practice, the issue of requesting things, information and documents from various subjects is of particular relevance, since it affects not only the success of the evidence base, but also the observance of the principle of equality of parties in criminal proceedings. The article examines: the content of the request under Part 3 of Article 93 of the Criminal Procedure Code of Ukraine; common and distinctive features between the request under Part 3 of Article 93 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and temporary access to things and documents; forms of request for the provision of things, documents or information. It is proved that the assessment of evidence by a defence counsel in accordance with the requirements of criminal procedure law is a false statement.

The author highlights the basics of forensic support for evidence and its component - evidence collection. The author describes the preparatory, working and final stages of the discovery process in accordance with Part 3 of Article 93 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. It is shown that technical and forensic support for the formation of requests or appeals in accordance with Part 3 of Article 93 of the Criminal Procedure Code of Ukraine is manifested in the fact that the defence counsel actively uses such technical means as a laptop, computer, mobile phone, and the global Internet. It is found that defence counsels form requests or appeals for the purpose of reclaiming things, documents and their copies in the following ways 1) exclusively in the form of an attorney's request pursuant to Article 24 of the Law of Ukraine "On the Bar and Practice of Law"; 2) exclusively by referring to Article 93(3) of the Criminal Procedure Code of Ukraine; 3) by referring to both Article 93(3) of the Criminal Procedure Code of Ukraine and Article 24 of the Law of Ukraine "On the Bar and Practice of Law" in one request or appeal; 4) depending on the situation and tactics of actions, all three previously mentioned methods are used.

In particular, the author comes to the conclusion that the defence counsel's discovery of things, information and documents from various subjects includes both criminal procedure and forensic components. This procedural action consists of the following stages: preparatory, working, and final. All these stages are accompanied by technical and tactical forensic support.

Key words: materials of criminal proceedings, technical and forensic support, tactical and forensic support, lawyer, client, defence counsel.

Постановка проблеми. Забезпечення криміналістичної діяльності адвоката як захисника у кримінальному провадженні під час збирання доказів є важливою складовою ефективного захисту прав та інтересів підозрюваного чи обвинуваченого. У сучасній правовій практиці питання витребування від різних суб'єктів речей, відомостей та документів набуває особливої актуальності, оскільки від цього залежить не лише успішність доказової бази, але й дотримання принципу рівноправності сторін у кримінальному процесі.

Захисник, виконуючи свої професійні обов'язки, має широкий спектр повноважень для забезпечення належного захисту свого клієнта. Одним із ключових інструментів, яким користується адвокат, є право на витребування необхідних речей, відомостей та документів від різних суб'єктів, включаючи державні установи, приватні компанії та фізичних осіб. Це право дозволяє адвокату активно впливати на

хід кримінального провадження, забезпечуючи всебічний, повний та об'єктивний аналіз обставин справи.

Мета дослідження: розкрити актуальні питання кримінальної процесуальної регламентації та криміналістичного забезпечення збирання доказів захисником шляхом витребування від різних суб'єктів речей, відомостей та документів.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 3 ст. 93 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року (далі – КПК України) сторона захисту уповноважена збирати докази шляхом витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок [1].

Як слушно зауважує В.В. Вапнярчук, витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок (ч. 2 і 3 ст. 93 КПК України) є самостійним способом формування доказової основи правової позиції певного суб'єкта. Суб'єктами витребування є ті особи, що проводять кримінальне провадження (наприклад, слідчий під час досудового розслідування, суд під час судового розгляду) [2, с. 86]. У контексті ж нашого дослідження ним є захисник.

Кримінальне процесуальне законодавство не визначає детального порядку проведення витребування як стороною обвинувачення, так і стороною захисту від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок. Тому така процесуальна дія відбувається у довільній формі з дотримання принципів кримінального провадження та не порушуючи законодавство України.

З метою формування об'єктивних висновків необхідно з'ясувати тлумачення терміна «витребування». Відповідно до Академічного тлумачного словника української мови витребування (офіційне значення) – це «одержати що-небудь на вимогу» [3].

На думку О.В. Капліної, витребуванням є звернення з вимогою про добровільне надання речей, документів, відомостей, які мають значення для кримінального провадження. Витребувати можливо, якщо достовірно відомо, що речі, документи, відомості знаходяться чи зберігаються в органах державної влади, місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях, у службових або фізичних осіб.

Законодавство не передбачає, в якій формі повинно відбуватися витребування – письмовій чи усній. Вважається, що як представникам сторони обвинувачення, так і стороні захисту перевагу необхідно надавати письмовій формі, оскільки, з однієї сторони, це дозволить надати спілкуванню офіційної форми, яка відповідає вимогам діловодства, забезпечить повагу та інтереси органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб, а з іншої – сприятиме отриманню доказів, які відповідають вимогам допустимості [4, с. 227].

Існує і інша позиція науковців, які зауважують на тому, що відсутність визначених вимог щодо форми, змісту, строків реалізації та відповідальності за невиконання законної вимоги сторонами кримінального провадження щодо витребування та отримання речей чи документів у положеннях КПК України свідчить, що єдиною законною можливістю отримати документи чи інформацію про факти є виключно тимчасовий доступ до речей і документів та/чи обшук [5, с. 342].

Незважаючи на те, що тимчасовий доступ до речей і документів, що здійснюється шляхом їх вилучення, має певну схожість із витребуванням речей, відомостей і документів (ч. 2, 3 ст. 93 КПК України) в частині їх спрямованості на отримання речей і документів для того, щоб ознайомитися з ними, вивчити їх чи дослідити з метою встановлення обставин кримінального правопорушення [6, с. 172], не можемо погодитися з вищевказаною позицією, адже ч. 6 ст. 9 КПК України передбачає, що за випадків, коли положення КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені ч. 1 ст. 7 КПК України [1]. Своєю чергою відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правничої допомоги, необхідні для належного виконання такого договору, зокрема: «звертатися з адвокатськими запитамми, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб)» [7]. Згідно з ч. 3 ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «відмова в наданні інформації на адвокатський запит, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності,

тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом, крім випадків відмови в наданні інформації з обмеженим доступом» [7]. Водночас це стосується лише витребування інформації та копій документів та не стосується витребування оригіналів документів і речей. Окрім цього, у п. 18 інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 223-558/0/4-13 «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» від 5 квітня 2013 року зазначено, що враховуючи зміст положень ч. 1 ст. 86, ч. 2 та 3 ст. 93 КПК України, застосування стороною кримінального провадження такого способу збирання доказів як вилучення речей чи документів (ч. 7 ст. 163 КПК України) під час отримання доступу до речей і документів може здійснюватися у таких випадках: «1) особа, у володінні якої знаходяться речі або документи, не бажає добровільно передати їх стороні кримінального провадження або є підстави вважати, що вона не здійснить таку передачу добровільно після отримання відповідного запиту чи намагатиметься змінити або знищити відповідні речі або документи; 2) речі та документи згідно зі ст. 162 КПК України містять охоронювану законом таємницю і таке вилучення необхідне для досягнення мети застосування цього заходу забезпечення. В інших випадках сторона кримінального провадження може витребувати та отримати речі або документи за умови їх добровільного надання володільцем без застосування процедури, передбаченої главою 15 КПК України» [8]. Вважаємо за необхідне керуватися вказаним інформаційним листом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (наразі Верховний суд) і стороні захисту під час збирання доказів.

Зважаючи на вищевикладене слушно підтримати думку А.В. Крушеницького, що витребування речей і документів та тимчасовий доступ до них є окремими самостійними способами збирання доказів у кримінальному провадженні, які відрізняються між собою: «1) наявністю або відсутністю добровільного бажання володільця видати відповідну річ або документ стороні кримінального провадження без ризику їх пошкодження або знищення; 2) можливістю або неможливістю отримати речі та документи, які містять охоронювану законом таємницю; 3) наявністю або відсутністю закріпленої в КПК України процесуальної форми реалізації відповідного способу збирання доказів» [9, с. 33]. Крім цього, Т.О. Кузубова зауважила, що витребування та отримання речей, документів, інформації в порядку, передбаченому ст. 93 КПК України

характеризується меншим ступенем обмеження прав, свобод та законних інтересів особи ніж тимчасовий доступ до речей і документів [10, с. 3-4].

Нині правозастосовна практика виробила наступні форми звернення з вимогою про надання речей, документів або відомостей: а) для слідчого і прокурора це може бути постанова (яка є обов'язковою для виконання (ч. 5 ст. 40 КПК України)), звернення, доручення, клопотання, запит; для представників сторони захисту – заява або клопотання, а для захисника також й адвокатський запит (п. 1 ч. 1 ст. 20, ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [11, с. 197-198].

Як слушно зазначила О.В. Дудко, на практиці витребування захисником від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб документів або їх копій здійснюється шляхом подання адвокатських запитів у порядку, передбаченому Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [12, с. 158]. З цього приводу слід зауважити, що відповідно до положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатський запит спрямований на отримання лише інформації та копій документів. Трапляються випадки, коли захисники намагаються використати копії відповідних документів у кримінальному процесуальному доказуванні, керуючись при цьому положенням п. 2 ч. 5 ст. 99 КПК, доволі часто уповноважені суб'єкти не визнають їх допустимими доказами, обґрунтовуючи це тим, що: сторона захисту повинна надавати суду лише оригінал документа (ч. 3 ст. 99 КПК України); стороні захисту доцільно б було використовувати й інші передбачені КПК України засоби отримання оригіналів документів, які можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні [12, с. 158; 13, с. 481; 14, с. 65]. Окрім цього практичні реалії свідчать і про те, що виникають випадки, коли уповноважені суб'єкти не визнають документи, отримані у результаті подання адвокатських запитів, як допустимі докази, аргументуючи це тим, що відповідно до ч. 1 ст. 86 КПК України, вони отримані не у порядку, встановленому КПК України. Зважаючи на це, видається сумнівним твердження про визначену КПК України можливість сторони захисту збирати докази шляхом витребування речей, копій документів, відомостей висновків, експертів, висновків ревізій, актів перевірок [15, с. 98]. Лише після огляду уповноваженими суб'єктами та проведення експертного дослідження такі предмети та документи, отримані захисником за адвокатським запитом, можуть бути визнані документами-доказами або речовими-доказами [16, с. 125]. Тому незва-

жаючи на те, що КПК України не регламентує детальний порядок витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок, хоч і передбачає його, – захиснику необхідно формувати звернення, клопотання чи запит посилаючись лише на ч. 3 ст. 93 КПК України, якщо хоче отримати оригінали документів та речі від інших суб'єктів.

Також слід відмітити, що у ч. 1 ст. 94 КПК України передбачено, що лише «слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення [1]. Тобто захисник не визначений як суб'єкт оцінки доказів. З цього приводу І.І. Цилюрик зауважила, що на захисника також покладається обов'язок здійснювати оцінку доказів, адже це впливає із ч. 1 ст. 47 КПК України, в якій закріплено імперативне положення, що захисник зобов'язаний використовувати засоби захисту, передбачені КПК України та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого [17, с. 175]. Не можемо підтримати таку її позицію, оскільки у ч. 1 ст. 94 КПК України чітко передбачено, що лише слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд є суб'єктами, які уповноважені оцінювати докази. Відповідно до ч. 1 ст. 45 КПК України у захисника інша функція у кримінальному провадженні – це здійснення захисту [1], що виявляється, зокрема, в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) [7]. Тому захисник під час здійснення захисту оцінює фактичні дані (у кримінальному процесуальному розумінні) чи криміналістично значущу інформацію (у криміналістичному розумінні), яку він збирає під час досудового розслідування і яка у судовому провадженні може бути визнана як доказ судом. Переконані, що тлумачення

ч. 1 ст. 47 КПК України таким чином, що захисник уповноважений оцінювати докази є хибним твердженням.

Необхідно зауважити, що успішність проведення захисником витребування речей, відомостей та документів від різних суб'єктів, залежить не лише від наявності у КПК України дозволу на це, а від застосування при цьому захисником криміналістичних знань, що в даному випадку є системою інформації про криміналістичне забезпечення проведення такого витребування.

Зважаючи на те, що збирання доказів є складовим елементом доказування (ч. 2 ст. 91 КПК України), то слід підтримати визначення А.С. Бондарчук, що криміналістичне забезпечення доказування у кримінальному провадженні є діяльністю із задоволення потреб уповноважених суб'єктів під час збирання, перевірки та оцінки доказів, забезпечуючи їх засобами криміналістичної техніки, тактики та методики задля встановлення предмету доказування під час досудового розслідування і судового провадження щодо кримінальних правопорушень, а також проведення процесуальних дій у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність [18, с. 368]. Таке визначення враховує всіх суб'єктів криміналістичного забезпечення збирання доказів (сторони кримінального провадження, суд, слідчий суддя).

Проведення захисником витребування речей, відомостей та документів у різних суб'єктів у порядку ч. 3 ст. 93 КПК України можна поділити на такі етапи: підготовчий, робочий, заключний.

Після аналізу загальної ситуації у кримінальному провадженні, яка склалась на момент залучення адвоката як захисника у кримінальному процесі та погодження стратегії захисту із підозрюваним, відбувається складання плану захисником. У цьому плані, щодо одного чи декількох його елементів, після аналізу обставин кримінального провадження, захисник, може прийти до таких висновків: 1) задля отримання речей, документів (в тому числі їх копій) чи інших відомостей, які в подальшому можуть бути самостійним доказом, необхідно провести їх витребування; 2) задля встановлення обставин кримінального правопорушення з метою побудови ефективної тактики захисту необхідно провести витребування документів (в тому числі їх копій) чи інших відомостей у відповідних суб'єктів; 3) з метою подальшого проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, необхідно здійснити витребування речей, документів (в тому числі їх копій) чи інших відомостей. Тому підготовчий етап проведення витребування речей, відомостей та документів у різних суб'єктів у порядку ч. 3 ст. 93 КПК України буде включати в себе такі

дії як: детальне вивчення обставин кримінального правопорушення, зважаючи на які необхідно провести цю процесуальну дію, підготовка відповідного запиту, звернення, заяви чи клопотання. При цьому слід пам'ятати, що криміналістичну тактику і техніку цієї процесуальної дії необхідно розробляти й застосовувати з огляду на законодавство України, адже вони не можуть суперечити його положенням [19, с. 39].

Детальне вивчення обставин кримінального правопорушення виявляється в тому, що захисник докладно вивчає окремі копії матеріалів кримінального провадження чи виписки з нього, які він отримав під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування в порядку ст. 221 КПК України. Додатково аналізує ті факти, які повідомив йому його клієнт у статусі підозрюваного та інші відомості, що могли надати йому, наприклад, свідки події. Тобто відбувається аналіз всього масиву відомої захиснику інформації на певному етапі захисту. Завдяки такому детальному вивченню обставин кримінального провадження, захисник з'ясовує чи є якась вірогідність того, що результат витребування речей, відомостей та документів прямо чи опосередковано допоможе виправдати чи пом'якшити покарання його клієнта, а також з'ясувати всі чи частину обставин кримінального провадження. Якщо така вірогідність є, то захисник приступає до складання відповідного документу у формі запиту, звернення чи іншої подібній незабороненій законом формі.

Як уже згадувалось складання відповідного запиту чи звернення у порядку ч. 3 ст. 93 КПК України не вирізняється особливою процесуальною формою, адже вона ніде не передбачена. Це означає, що з криміналістичної точки зору його можна сформулювати на власний розсуд. Переконані, що захисник під час складання такого запиту чи звернення має звертати увагу як на його форму, так і зміст. З метою належного оформлення такого запиту чи звернення захиснику необхідно звертати увагу на такі правові акти як: КПК України [1], Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року [20], Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року [21], Постанова Кабінету Міністрів України № 437 «Питання українського правопису» від 22 травня 2019 року [22] тощо. З тактичної точки зору, щоб запит чи звернення привернуло увагу запитуваної сторони його форма має бути сформована таким чином, щоб весь його зміст був надрукований одним шрифтом, з виділенням однакового розміру абзаців (відступ: 1,1 чи 1,25 см), заголовки можна виділити жирним накресленням, а запитувану інформацію можна виокремити заголовком, наприклад, із зазначенням: «**Прошу:**» чи виділити текст курсивом, або підкреслити його.

Техніко-криміналістичне забезпечення формування таких запитів чи звернень виявляється у тому, що захисник на цьому етапі активно використовує такі технічні засоби як: ноутбук, комп'ютер, мобільний телефон, а також глобальну мережу Інтернет. Користування такими технічними засобами для пошуку реквізитів юридичних осіб чи даних фізичних осіб не є виключенням.

Опитування сто вісімдесяти адвокатів-захисників свідчить, що на практиці формування запитів чи звернень з метою витребування речей, документів та їх копій відбувається такими способами: 1) виключно у формі адвокатського запиту відповідно до ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (2,8 %); 2) виключно звертаючись до ч. 3 ст. 93 КПК України (16,1 %); 3) посилаючись як на ч. 3 ст. 93 КПК України, так і на ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у одному запиті чи зверненні (26,7 %); 4) залежно від ситуації та тактики дій використовують всі три попередньо передбачені способи (54,4 %).

З цього приводу слід зауважити, що під час кримінального провадження захиснику необхідно керуватися ч. 3 ст. 93 КПК України, незважаючи на те, що у жодному правовому акті не передбачено процесуального порядку проведення цієї процесуальної дії. Про це свідчить і абз. 4 ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», що «надання адвокату інформації та копій документів, отриманих під час здійснення кримінального провадження, здійснюється в порядку, встановленому кримінальним процесуальним законом» [7]. Виходячи з відповідних законодавчих положень, якщо захисник у запиті чи зверненні посилатиметься лише на ч. 3 ст. 93 КПК України, то таким чином він зможе витребувати: «речі, документи, відомості, висновки експертів, висновки ревізій та актів перевірок» від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб. Проте, на жаль, виконання цієї процесуальної дії не передбачає чітких строків протягом яких запитувана сторона може надати відповідні речі, документи, відомості, висновки експертів, висновки ревізій та актів перевірок. Навіть якщо захисник посилається виключно на Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», то відповідно до ст. 24 цього закону він може отримати від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових осіб, а також фізичних осіб (тільки за їх згодою) лише інформацію та копії документів, адже положення цього закону не передбачають отримання оригіналів документів та речей. Переваги об-

рання тактики направлення лише адвокатського запиту, або в поєднанні із посиланням на ч. 3 ст. 93 КПК України є те, що надання відповіді на адвокатський запит зобов'язує запитувану сторону надати відомості та копії документів не пізніше п'яти робочих днів, а у разі «якщо адвокатський запит стосується надання значного обсягу інформації або потребує пошуку інформації серед значної кількості даних, строк розгляду адвокатського запиту може бути продовжено до двадцяти робочих днів з обґрунтуванням причин такого продовження, про що адвокату письмово повідомляється не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання адвокатського запиту». Якщо запитувана сторона не надасть, несвоєчасно або надасть неповну чи ту інформацію яка не відповідає дійсності, то вона підлягатиме відповідальності, встановленої законом, крім випадків відмови в наданні інформації з обмеженим доступом (ч. 2 і 3 ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [7].

Важливим фактором є те, що під час здійснення захисту у кримінальному провадженні в тому числі і формування запиту чи звернення, захисник зобов'язаний дотримуватися Закону України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року. Тобто йому у запиті чи зверненні необхідно вказувати повні дані його клієнта лише у тих випадках, у яких це є необхідним. Тобто вказування даних клієнта є виправданим заходом тоді, коли отримані відомості чи документи (їх копії) безпосередньо пов'язані з даними підзахисного, або стосуються лише його і не вказавши таких даних отримання відомостей чи документів (їх копії) є неможливим.

Відповідний запит чи звернення може бути оформлене у паперовій чи електронній формі та особисто підписане захисником. Текст такого запиту повинен бути чітким, конкретним, лаконічним, інформативним та відповідати орфографічним, лексичним, морфологічним, синтаксичним, стилістичним, пунктуаційним нормам. Такий документ має стосуватися того питання, яке сформульоване в заголовку до тексту, чітко відображати причину й мету його створення, розкривати суть конкретної справи, містити аргументацію, висновки, прохання. Під час його складання вживається діловий стиль, для якого характерний нейтральний тон викладення, позбавлений образності, емоційності та індивідуальних авторських рис. Такий запит чи звернення необхідно оформлювати у вигляді суцільного зв'язного тексту. Такий текст має складатись із вступної, мотивувальної та заключної частин. Вступна частина містить підставу, обґрунтування або мету складення документа, мотивувальна – обґрунтування позиції захисника, в заключній – висновки, прохання [23]. Важливим є зазначення контактного но-

меру у відповідному запиті чи зверненні, адже це забезпечить гарантованість того, що адресат у разі виникнення певних питань зможе зв'язатись із захисником та отримати його відповіді чи пояснення з приводу запиту чи звернення. Задля сприяння вибудови майбутніх належних взаємозв'язків із адресатами та забезпечення підвищення шансів отримання позитивної відповіді, захиснику необхідно користуватись такою криміналістичною рекомендацією: вказувати у запиті чи зверненні, якщо він має намір витребувати копії документів, вказівку на те, що він готовий чи гарантує відшкодування фактичних витрат на копіювання відповідних документів у повному обсязі, незважаючи на те, що у абз. 3 ч. 2 ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачено, що адвокат зобов'язаний відшкодувати фактичні витрати на копіювання та друк якщо задоволення адвокатського запиту передбачає виготовлення копій документів обсягом більш як десять сторінок [7].

Тактико-криміналістичне забезпечення на цьому етапі виявляється у тому, що захисник прописує у запиті чи зверненні ту інформацію та підкріплює до нього ті документи чи їх копії, які будуть виступати чіткими «аргументами» та «поясненнями» у наданні затребуваних відомостей, документів (їх копій), речей.

Якщо захисник звертається в порядку ч. 3 ст. 93 КПК України до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб, то для підтвердження своїх повноважень він подає засвідчені належним чином копії: 1) свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю; 2) ордера, договору із захисником або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги [1]. Якщо захисник має намір подати адвокатський запит відповідно до ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», то йому необхідно засвідчити належним чином копії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, ордера або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правничої допомоги [7].

Слід зауважити, що запит чи звернення завжди направлені на досягнення певного результату і не завжди це може бути виконання визначених у ньому прохань. Інколи їх подання є формальною дією захисників, використовуючи тактичний хід. Наприклад, якщо адвокат на практиці не раз стикався з тим, що слідчий суддя відмовляв йому у проведенні тимчасового доступу до речей та документів через те, що він не вжив інших заходів, що характеризуються меншим ступенем обмеження прав, свобод та законних інтересів особи, то всі наступні рази

захиснику доцільно подавати формальний запит до юридичних чи фізичних осіб (якщо це не суперечить втраті чи знищенні речей, відомостей та документів), наперед володіючи інформацією, що йому можуть не надати такі речі, відомості і документи, а він їх отримає лише після проведення тимчасового доступу до речей та документів в порядку передбаченому главою 15 КПК України.

Що ж до робочого етапу проведення цієї процесуальної дії, то він виявляється у безпосередньому направленні відповідного запиту чи звернення до конкретного органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, службової та фізичної особи.

Відповідний запит чи звернення може бути подане адресату як за допомогою поштового зв'язку, так і за допомогою електронних сервісів. Під час обрання захисником таких способів подання своїх запитів чи звернень він має попередньо з'ясувати: «Чи є доступ у адресата до електронних сервісів?»; чи зможе він їх отримати таким шляхом?; настільки оперативно необхідно отримати відповідь?».

Відповідно до Закону України «Про поштовий зв'язок» від 3 листопада 2022 року «до універсальних послуг поштового зв'язку належать послуги з пересилання: простих поштових відправлень, реєстрованих листів, у тому числі з оголошеною цінністю, масою до 2 кілограмів; посилок без оголошеної цінності масою до 10 кілограмів; відправлень для сліпих масою до 7 кілограмів» [24]. Згідно з п. 8 Постанови Кабінету Міністрів України № 270 «Про затвердження Правил надання послуг поштового зв'язку» від 5 березня 2009 року, як до внутрішніх, так і до міжнародних поштових відправлень належать листи прості та рекомендовані. Захиснику доцільно направляти запити чи звернення рекомендованим поштовим відправленням, адже воно «приймається для пересилання без оцінки відправником вартості його вкладення, відстежується в системі оператора поштового зв'язку на шляху пересилання відправлення та вручається одержувачу з підтвердженням вручення» [25]. Слід відмітити, що задля з'ясування, наприклад, точної адреси юридичної особи, або тієї адреси юридичної особи, підрозділ якої забезпечить швидке опрацювання запиту, захисник може попередньо дізнавшись за допомогою стаціонарного чи мобільного зв'язку, зателефонувавши за відповідним номером телефону адресату. Окрім цього досвідчені адвокати, за умови швидкого з'ясування окремих обставин, можуть попередньо домовитись із адресатом, паралельно очікуючи отримання оригіналів документів поштовим зв'язком, щодо надання, наприклад, скан-копії затребуваних докумен-

тів на e-mail адвоката, або їх фото на популярні месенджери (WhatsApp, Viber, Signal тощо). Водночас з метою оперативного забезпечення опрацювання запиту чи звернення адвоката, керуючись законами України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 березня 2003 року [26] та «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 5 листопада 2017 року [27], його можна подати у електронній формі. Наприклад, це можна зробити за допомогою електронного сервісу «Вчасно». Він створений для «компаній, підприємців та фізичних осіб, який допомагає просто і швидко підписувати, обмінюватися та зберігати документи в електронному вигляді [28].

Заключний етап виявляється у аналізі отриманої відповіді захисником на відповідний запит чи звернення. Існують чотири варіанти отримання такої відповіді: 1) отримання всіх відомостей, речей, документів чи їх копій, що були зазначені у запиті чи зверненні; 2) часткове отримання відомостей, речей, документів чи їх копій, що були зазначені у запиті чи зверненні; 3) відмова в отриманні затребуваних відомостей, речей, документів чи їх копій; 4) ненадання адресатом жодної відповіді захиснику на запит чи звернення.

У разі повного задоволення запиту чи звернення захисник оцінює отримані відомості, речі, документи чи їх копії з точки зору їх достатності та якості сприйняття (наприклад, чи є копії документів читабельними). Після чого вирішує питання про подальше використання отриманих речей, відомостей, документів та їх копій під час здійснення захисту у кримінальному провадженні. Такі речі, відомості та документи захисник може використати для здійснення інших процесуальних дій (проведення судової експертизи, тимчасового доступу до речей та документів тощо), або вирішити питання про необхідність відкриття чи не відкриття таких отриманих матеріалів стороні обвинувачення для ознайомлення після завершення досудового розслідування. Відповідно до абз. 2 ч. 6 ст. 290 КПК України «сторона захисту має право не надавати прокурору доступ до будь-яких матеріалів, які можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Вирішення питання про віднесення конкретних матеріалів до таких, що можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення і, як наслідок, прийняття рішення про надання чи ненадання прокурору доступу до таких матеріалів, може бути відкладено до закінчення ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування» [1]. Якщо сторона захисту не здійснить відкриття матері-

алів згідно з положеннями ст. 290 КПК України, суд не має права допустити відомості, що містяться в них, як докази (ч. 12 ст. 290 КПК України) [1]. Паралельно з цим захисник звертається до плану захисту свого клієнта і за необхідності корегує його, зважаючи на отримані відомості, речі чи документи.

Якщо відбулось часткове задоволення запиту чи звернення, то необхідно захиснику вирішувати питання щодо його повторного направлення (доприкладу: було допущено помилку на підготовчому етапі та направлено запит адресату, який не може надати всі запитувані відомості чи документи (їх копії); чітко у змісті не зазначено які саме відомості, речі, документи (їх копії) необхідні захиснику; додатково необхідно направити певні підтверджуючі відомості чи матеріали для отримання повної відповіді від адресата тощо), або для проведення процесуальної дії з більшим ступенем обмеження прав, свобод та законних інтересів особи, такої як тимчасовий доступ до речей та документів, обшук.

Якщо запит було повністю незадоволено, то тоді окрім вищенаведених криміналістичних рекомендацій у випадках часткового задоволення запиту чи звернення, захисник може вирішити питання щодо витребування таких самих відомостей чи документів у іншій юридичній чи фізичній особи у яких вони можуть бути.

Висновки. Таким чином, витребування від різних суб'єктів речей, відомостей та документів є тією процесуальною дією яка направлена на збирання фактичних даних захисником у кримінальному провадженні, що можуть стати доказами, або сприяти отриманню доказів. Ефективність проведення цієї процесуальної дії залежить як від дотримання кримінальних процесуальних засад, так і від врахування криміналістичних рекомендацій.

Проведення захисником витребування від різних суб'єктів речей, відомостей та документів складається з таких етапів: підготовчий, робочий, заключний. Всі ці етапи супроводжуються техніко- та тактико-криміналістичним забезпеченням. Підготовчий етап включає в себе такі дії захисника як: детальне вивчення обставин кримінального правопорушення, зважаючи на які необхідно провести цю процесуальну дію, формування відповідного запиту, звернення, заяви чи клопотання. Робочий етап полягає у безпосередньому направленні відповідного запиту чи звернення до конкретного органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, службової та фізичної особи. Заключний етап виявляється у підбитті підсумків й оцінюванні всіх установлених даних, аби перевірити, чи всі завдання цієї процесуальної дії виконано.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Вапнярчук В.В. Витребування та отримання, проведення інших процесуальних дій як способи збирання доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 3. Т. 3. С. 85–89.
3. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні ; редкол. : І.К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка. 1970–1980. URL: <https://sum.in.ua/>.
4. Капліна О.В. Збирання доказів сторонами кримінального провадження. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Одеса, 27 листоп. 2013 р.). МОН України. Одеса : Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2013. С. 223–229.
5. Чемерис І.М. Проблемні питання збирання доказів у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 341–343. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/12248>.
6. Хабло О.Ю. Тимчасовий доступ до речей і документів в системі процесуальних дій. *Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 8 лип. 2016 р.) / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. С. 172–174.
7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.
8. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження : лист ВССУ від 5 квіт. 2013 р. № 223-558/0/4-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13#Text>.
9. Крушеницький А.В. Витребування та отримання речей і документів як засіб збирання доказів у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філософ. : 081–Право. Кропивницький. 2023. 246 с. URL: <https://rep.dnuvs.ukr.education/server/api/core/bitstreams/de786e18-03b6-47ba-992a-3c240ccfd765/content>.
10. Кузубова Т.О. Правові засади інституту тимчасового доступу до речей і документів у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків. 2019. 250 с.
11. Кримінальний процес : підручник / [Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.] ; за заг. ред. В.Я. Тація, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків : Право, 2014. 824 с.
12. Дудко О.В. Помилки адвоката у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філософ. : 081–Право. Київ. 2020. 296 с. URL: http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/2673/1/dysert_dudko.pdf.
13. Погорецький М.А. Захисник – суб'єкт доказування на досудовому провадженні за чинним КПК України: проблемні питання. *Актуальні питання державотворення в Україні* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23 травня 2014 р.). Київ : Прінт-Сервіс, 2014. С. 480–482.
14. Старенький О.С. Витребування документів як засіб отримання доказів захисником у кримінальному провадженні: проблеми визначення процесуальної форми. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 3. С. 58–69.
15. Лоскутов Т.О. Предмет регулювання кримінального процесуального права: монографія. Донец. юрид. ін-т МВС України. Київ: Юрид. світ, 2016. 416 с.
16. Коваленко В.В., Удалова Л.Д., Письменний Д.П. Кримінальний процес : підручник. Київ: ЦУЛ, 2013. 544 с.
17. Цильорик І.І. Гарантії прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження під час проведення слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів. 2020. 256 с.
18. Бондарчук А.С. Криміналістичне забезпечення доказування у кримінальному провадженні: поняття та ознаки. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 2. 2023. С. 364–368. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.63>.
19. Черноус Ю.М., Гвоздюк В.В. Методологічні засади використання практики Європейського суду з прав людини у тактиці проведення слідчих (розшукових) дій. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 2 (22). С. 38–47. DOI: [10.33270/02212202.38](https://doi.org/10.33270/02212202.38).
20. Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
21. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-

- VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17/#Text>.
22. Питання українського правопису : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 трав. 2019 р. № 437. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2019-%D0%BF#Text>.
23. Про затвердження Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях : наказ Міністерства юстиції України від 18 черв. 2015 р. № 1000/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0736-15#Text>.
24. Про поштовий зв'язок : Закон України від 3 листоп. 2022 р. № 2722-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2722-20#Text>.
25. Про затвердження Правил надання послуг поштового зв'язку : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 берез. 2009 р. № 270. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-2009-%D0%BF#Text>.
26. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 трав. 2003 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.
27. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 5 жовт. 2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.
28. Часті питання. *Вчасно* : [сайт]. URL: <https://help.vchasno.com.ua/faq/>.